

Ionuț RĂDUICĂ

IDEALISM ȘI AFECTIVITATE

Fundamente filosofice ale sentimentelor
și emoțiilor în modernitate

IONUȚ RĂDUICĂ

Idealism și afectivitate

Fundamente filosofice ale sentimentelor
și emoțiilor în modernitate

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova**

Presa Universitară Clujeană

2025

Referenți științifici

Prof.univ.dr. Adriana NEACȘU

Conf.univ.dr. Adrian NIȚĂ

Copyright © 2025 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

ISBN 978-606-37-2518-0

ISBN 978-606-14-2117-6

Coperta este o prelucrare digitală a tabloului *Portrait de Benoît Agnès Trioson (1790-1804), surnommé Ruhehaus*, realizat, în 1800, de Anne-Louis Girodet-Trioson (1767-1824)

© 2025 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legea în vigoare.

CUPRINS

Introducere 7

Capitolul 1

Raportul dintre fericire și cunoaștere la Aristotel..... 15

Capitolul 2

Sentimente și emoții la Leibniz 30

Capitolul 3

Sentiment empiric și acțiune morală la Kant 37

Capitolul 4

Proprietatea ca postulat emoțional la Kant..... 55

Capitolul 5

Conceptul de sentiment la Schopenhauer 72

Capitolul 6

Sentimentul ca paradox la Kierkegaard 91

Capitolul 7

Problema sentimentului la Nietzsche 106

Capitolul 8

Fundamente ale individualismului la John Stuart Mill: rolul emoțiilor și sentimentelor în acțiunea umană..... 127

Capitolul 9

Sentimente autentice și ființă integrală la John Stuart Mill.....	140
--	------------

Capitolul 10

Perspective fenomenologice de interpretare a plânsului la Helmuth Plessner	164
---	------------

Capitolul 11

Metaforă și modernitate la Hans Blumenberg	177
---	------------

Concluzii	201
------------------------	------------

Bibliografie	209
---------------------------	------------

Index de materii și de nume	217
--	------------

Introducere

Societatea actuală susține nu doar rolul pozitiv al emoțiilor și sentimentelor, ci chiar obligativitatea de a nu lipsi din orice tip de atitudine, de comunicare și de interacțiune omenească, indiferent de semnificație și miză. Trăim astăzi într-o perioadă intens emoțională, în care rațiunea singură nu mai este suficientă, ca altădată. Emoțiile și sentimentele au devenit hiperprezente, sunt mai percutante, mai agresiv folosite în acțiuni omenești concurente. Astfel, de la campaniile de marketing, la cele electorale, până la atitudinile spontane, sentimentele și emoțiile sunt nelipsite. Ele dețin atât forță persuasivă, de multe ori mai însemnată decât cea generată de gândirea critică, cât și putere de contagiune, răspândindu-se mai abilit decât virusurile. Cu toate acestea, pe parcursul acestei lucrări, nu vom susține că emoțiile și sentimentele trebuie eliminate din sfera publică sau din intelect, ci că este nevoie ca acestea să fie folosite în acord cu rațiunea, ca suport al acesteia. Dacă rațiunea trebuie de multe ori moderată și echilibrată, de ce nu am privi cu exigență critică și emoțiile sau sentimentele?

Întâi de toate, trebuie ridicată o chestiune și mai importantă. Aceasta ține de posibilitatea unei istorii a emoțiilor, obiectivă într-un grad satisfăcător. În opinia noastră, cea mai bună cale de înțelegere a unei atare istorii sentimentale constă în analiza tezelor celor mai importanți filosofi. Aceștia sunt indicatori fideli ai emoțiilor la care s-au raportat europenii din Antichitate și până în zilele noastre. Să nu uităm că până și în

idealismul cel mai radical, cu accent pe genialitate, creativitate sau pe controversata intuiție estetică, filosofii s-au adresat unui public concret, pe care voiau să îl convingă de ideile lor, dar nu fără să fi aderat, în prealabil, ei înșiși la credințele acestuia.

Lucrul care i-a încurajat pe filosofi să abordeze subiectul emoțiilor și sentimentelor a fost, pe de o parte, reprezentarea că filosofia este o știință generală, cel puțin în prima parte a modernității, și, pe de altă parte, natura heterogenă a acestei teme. Chiar și după apariția psihologiei sau a psihanalizei, tema nu a putut fi scoasă integral de sub lupa filosofilor. Emoțiile, sentimentele și, în general, partea afectivă nu depind doar de mecanisme psihologice, de o sumă mai mult sau puțin determinată de factori ce ar aparține aparatului psihic, ci au de-a face, în egală măsură, cu un întreg lanț motivațional, cultural și istoric. Fie că vorbim de afilieri la o școală istorică de filosofie sau de un fel de a fi mai personal, emoțiile vor fi marcate de unele tipare mai ample, superioare. Mai simplu spus, nu va exista niciodată o unicitate absolută în această privință, ci mai degrabă expresii, mai mult sau mai puțin creative, în relație cu diverse modele. De aceea, atitudinea particulară și chiar personalitatea emoțională depind de evoluția tiparelor emoționale cristalizate de-a lungul timpului. Toate acestea se petrec fără a obtura rolul fundamental al indivizilor în istorie.

Lucrarea de față reunește unsprezece studii publicate, în principal, în volumele din seria *Istoria filosofiei universale*, Editura Academiei Române, precum și în *Analele Universității din Craiova. Seria Filosofie*, în *Revista de Științe Politice. Revue de Sciences Politiques* și în *Vortrage des XI. Internationalen Leibniz-Kongressses*, Hanovra. Fiind reunite acum sub aceeași copertă, cu unele modificări, putem să urmărim, în mod coerent,

traseul istoric al emoțiilor și sentimentelor, concentrându-ne totodată pe analiza fundamentelor acestora.

Itinerariul pe care îl propunem pornește de la Aristotel, filosoful care îi va inspira pe moderni în tratarea acestui subiect. Apoi, vom parcurge concepțiile moderate (Leibniz, Kant, Schopenhauer), trecând la interpretarea optimismului debordant față de ele, din partea târzie a modernității (Kierkegaard, Nietzsche), după care ne vom opri la acceptarea lor ca necesare și identificarea unor posibile beneficii majore (J. St. Mill, H. Plessener). Acest drum va conține multe descoperiri, capcane, dar și oportunități ideatice.

Ipoteza principală vizează faptul că schimbarea radicală a concepției despre emoții și sentimente coincide cu idealismul filosofic, Kierkegaard fiind deosebit de important în această dinamică a sentimentelor. După momentul Kierkegaard, filosofii nu vor mai pune condiții sentimentelor, ci vor căuta grile prin care să le demonstreze omniprezența și sensul.

Analiza sentimentelor și emoțiilor nu poate pleca exact de la momentul schimbării radicale de atitudine, ci are nevoie de surprinderea unei genealogii mai ample, dar și a efectelor schimbării. Cu alte cuvinte, sensul idealist-romantic al emoțiilor și sentimentelor, ilustrat de Kierkegaard, nu ar fi fost posibil fără inovațiile lui Kant sau Schopenhauer. De asemenea, nici empiriști, precum John Stuart Mill, nu ar fi fost posibili fără diverse idei kantiene sau neokantiene.

În primul capitol, vom porni de la conceptul – sau mai bine spus: sentimentul – fericirii, așa cum a fost interpretat de Aristotel, acesta fiind un reper în modernitate. Aristotel explorează în *Etica Nicomahică* relația dintre fericire (εὐδαιμονία) și cunoaștere, analizând definițiile aparent contradictorii ale ultimei. Pe de o

parte, fericirea este asociată cu binele suprem și virtutea (morală și intelectuală). Pe de altă parte, este identificată cu înțelepciunea și contemplația.

În capitolul al doilea, vom aborda concepția lui Leibniz cu privire la emoții și sentimente. Întrebarea principală aici se referă la modul în care această temă poate fi tratată prin intermediul armoniei prestabilite dintre suflet și corp.

În capitolul al treilea, vom interpreta viziunea lui Kant despre emoții și sentimente, trecându-le prin filosofia sa despre intelect și etică. O primă întrebare aici se referă la statutul emoțiilor ca postulate practice. Lucrarea timpurie a lui Kant, *Observații asupra sentimentului frumosului și sublimului* (1764), consideră emoțiile, precum sublimul și frumosul, ca postulate practice legate de principii morale. În timp ce sentimentele sublime reflectă facultăți intelectuale mărețe și zel moral, sentimentele frumoase sunt asociate cu obiecte particulare, ducând la apreciere și bunățate. Totuși, sentimentele empirice pot ajunge la contradicții și judecăți morale eronate, așa cum se întâmplă cu sentimentele interpretate greșit ca sublime sau frumoase. Kant subliniază necesitatea rațiunii pentru a echilibra și ghida emoțiile, susținând retorica drept un mijloc de integrare a intelectului și sentimentului.

În *Critica rațiunii pure* (1781), Kant examinează structura de bază a emoțiilor în interacțiunea dintre sensibilitate și intelect. Deși emoțiile sunt empirice, ele sunt legate de principii *a priori*, universale și necesare, care guvernează experiența. Dar cum arată raportul emoțiilor cu principiile *a priori*?

Capitolul al patrulea, denumit „Proprietatea ca postulat emoțional la Kant”, analizează modurile în care deținerea unor bunuri scapă de sub auspiciile rațiunii, trecând sub controlul

unor emoții și sentimente non-raționale, contraproductive în toate aspectele teoretice și practice. Putem privi deținerea unui teren sub forma beneficiilor pe care ni le aduce acesta și, implicit, printr-o simetrie emoțională plăcută, sau interpretăm proprietatea respectivă ca avere și „extensie a sufletului”, caz în care emoțiile și sentimentele devin imorale și nu mai adaugă valoare cunoașterii și experienței.

Perspectiva decăderii din grațiile rațiunii, după cum arată Kant, nu este rară, ba dimpotrivă, se poate ajunge în acest punct destul de ușor, după cum vom vedea. Totuși Kant propune ca soluție adaptarea înțelegerii proprietății la condițiile eticii sale, care trebuie să respecte statutul intelectului și filosofia sa generală. Dar care sunt costurile acestei adaptări? Nu cumva sentimentele și emoțiile care trec prin sita rațiunii sunt mult mai puține decât ne-am aștepta? Ce se întâmplă cu cele care nu pot respecta aceste cerințe exigente?

În capitolul următor, cel de-al cincilea, vom observa odată cu Schopenhauer că diversitatea și cantitatea emoțiilor și sentimentelor este uluitoare. Un mod eficient de a aborda problema sentimentelor este interpretarea profundă a corporalității – relația directă dintre un subiect și propriul corp. Prin această corespondență spontană, observăm că subiectul utilizează experiențele senzoriale ale corpului și le aplică proprietăților sale *a priori* (legile cauzalității, spațiului și timpului). Intuițiile legate de corp constituie o etapă primară și necesară a cunoașterii, fără de care gândirea reflexivă nu poate avea loc. Reprezentarea formată prin experiența senzorială este „lucrul în sine”. Mai mult, organismul, în această privință, este „voință materializată”. Cu toate acestea, kantianul Schopenhauer nu poate accepta validitatea epistemologică a sentimentelor.

Deși este o reprezentare „clară și distinctă,” așa cum ar formula cartezienii, datul senzorial înseamnă o formă modestă de reprezentare. Deasupra lui se află reprezentările reflexive, care separă omul de animal, căci provin din capacitatea intelectului de abstractizare și rațiune, nu din experiența senzorială. Principala dificultate este că, indiferent că sentimentele aparțin voinței sau intelectului, cele neclare, atât de prezente în viața practică, ar putea părea acceptabile. De ce ar proiecta atât voința, cât și intelectul aceste sentimente, dacă acestea nu ar avea o esență? Lucrează ambele entități cu imperfecțiuni și resturi?

Despre esența emoțiilor și sentimentelor este vorba în schimbarea radicală propusă de Kierkegaard. În loc să căutăm relația optimă cu intelectul sau cu rațiunea, în sens tare, nu mai bine observăm profunzimea emoțiilor și sentimentelor?

În capitolul al șaselea, vom vedea că, după ce construiește o teorie idealistă, cu rădăcini kantiene, Kierkegaard va aborda, într-un mod susținut, mai ales începând cu cea de-a doua sa carte, *Sau-sau*, din 1843, tema emoțiilor, în special subiectul suferinței și multiplele sale fațete, cum ar fi depresia, tristețea și plânsul. Datorită stilului său romantic, emoțiile nu sunt doar discutate într-o cheie ultimativă, în spiritul judecății „totul sau nimic”, ci le va asocia cu teme „grave” precum moartea, viața, vitalitatea existenței, seducția și cunoașterea pasională. Astfel, descoperirea sentimentelor în această cheie profund idealistă se face atât în sens estetic, cât și în sens... paradoxal. În primul sens, sentimentele au valoarea în sine, cu valențe și destin autonome, cum este sentimentul ironiei socratice; în cel de-al doilea, fiecare sentiment va fi pus în relație cu o totalitate analogă, în care acesta se întâlnește cu opusul său. De pildă, sentimentele exuberanței, al vivacității sau chiar

dragostea vor întâlni plictiseala, apatia, moartea sau diverse alte forme negative. Așa se face că sentimentele devin inevitabil paradoxale. Și tocmai de aceea valide estetic și filosofic.

În ciuda paradoxurilor inerente, sentimentele rămân o constantă în modernitatea de după Kierkegaard. De acum înainte, filosofii le vor vedea ca o parte componentă a spiritului, concentrându-se pe identificarea unor roluri personale sau sociale. Fie că vorbim de idealismul târziu, fie de un contraidealism, cum este utilitarismul lui Mill, sentimentele pare că și-au câștigat reputația eternă.

După cum vom vedea în capitolul al optulea, în celebrul eseu *On Liberty*, John Stuart Mill urmărește realizarea unui portret deplin al individului, lucru care va însemna, pe lângă principiile individualismului politic, analiza subiectivității empirice, a unui individ supus erorii, pe de-o parte, dar care beneficiază de experiență, gândire critică și sentimente, pe de altă parte. Sentimentele sunt omniprezente, fie că aparțin individului, fie mulțimii. Însă cum ele sunt amestecate, ca sursă și calitate (proprii sau colective; pozitive sau negative; puternice sau slabe; conștiente sau nu; inofensive sau nu), întrebarea principală din următorul capitol se referă la modalitățile prin care individul reușește să le folosească pe cele cu adevărat utile, astfel încât să se dezvolte pe sine la adevăratul potențial.

Un exemplu de suport ferm în favoarea sentimentelor găsim în idealismul matur al lui Helmuth Plessner, pe care îl vom analiza în următorul capitol. Influențat de Edmund Husserl, Plessner va explora fenomenologia expresiilor corporale, concentrându-se pe plâns și râs. Plessner nu consideră expresiile corporale simple calități ale corpului, ci fenomene organizate, relevante epistemologic și legate de subiectivitatea umană. În

lucrarea sa din 1941, *Lachen und Weinen*, el analizează plânsul ca o manifestare unică a interacțiunii suflet-corp, marcând o relație tensionată între interioritate și exterioritate.

Plânsul, diferit de alte expresii corporale, este eruptiv, compulsiv și dificil de înțeles din exterior. El transcende emoțiile obișnuite, fiind mai degrabă o erupție necontrolată a corpului, care comunică profund fără a se armoniza cu corpul fizic. Plânsul unifică experiențele interioare și exterioare, implicând întreaga persoană și indicând o „poziție excentrică” specifică naturii umane, ce permite depășirea limitelor biologice și psihologice.

În ultimul capitol, al unsprezecelea, vom analiza proiectul „metaforologiei” lui Hans Blumenberg. Relevanța demersului său pentru lucrarea de față rezidă în legătura solidă dintre emoții și metafore, grație atât naturii lor ideale, cât și suprapunerii lor în practică, cel puțin parțial.

Pe parcursul acestei lucrări, vom interpreta evoluția modernă a sentimentelor și emoțiilor, în concepția unora dintre cei mai importanți filosofi moderni. Astfel, vom observa legăturile dintre acestea și rațiune, forța și importanța lor deosebite. Înțelegerea fundamentelor teoretice ale emoțiilor și sentimentelor poate să înlesnească abordări mai noi, astăzi, în contextul unei societăți mai fluide și mai dinamice.

Emoțiile și sentimentele au reprezentat un subiect important pentru cei mai mulți filosofi moderni (Leibniz, Kant, Schopenhauer, Kierkegaard, Nietzsche, Mill și alții). Cartea de față analizează fundamentele teoretice, principalele probleme și traseul ideatic al emoțiilor și sentimentelor, de la privirile echilibrate ale primilor idealști moderni, până la cele entuziaste ale celor târzii.